

УДК 7.01

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СУЧАСНОСТІ

М.В.Лисенко

аспірантка

Національного технічного університету України

„Київський політехнічний інститут”

У статті аналізується виникнення терміну «інформаційне суспільство». Розглядаються різноманітні теорії становлення інформаційного суспільства.

Ключові слова: інформаційне суспільство, постіндустріальне суспільство, інформаційні технології, інформація, знання.

Проблема класифікації та дефініціювання нинішнього етапу суспільного розвитку сьогодні вкрай актуалізувалась, адже наукова інтерпретація процесів, які відбуваються в світі, покликана до життя не лише потребами адекватного відображення соціальної дійсності. Вона має велике практичне значення для створення моделей економічного, соціального, духовного рухів суспільства, зрештою, її значимість важко переоцінити для освітніх практик як в глобальному, так і в локальному (в межах України) масштабах.

XXI ст. принесло зміни не тільки в усі сфери суспільного життя (економічну, політичну, соціальну, освітню та ін.), а й в особистісне життя кожної людини. Відбулася трансформація моральних стереотипів, що стали вважатися застарілими, переоцінка цінностей, як у суспільстві в цілому, так і для кожної окремої особистості. Суспільство підійшло до нового етапу свого розвитку, що дозволяє зробити висновок про становлення нової цивілізації.

Початок нового сторіччя відзначився входом розвинутих країн у стадію інформаційного суспільства, при якому отримання, збереження, обробка, поширення і використання інформації та знань, а також зростаючі технічні можливості комунікації, відіграють вирішальну роль. Нові інформаційні і мережні технології вносять кардинальні зміни в усі сфери життєдіяльності суспільства. Технологічні досягнення в даній сфері розширюють можливості людського розуму і змінюють засоби спільної діяльності і комунікації у середині соціуму.

Людство завжди намагалося знайти щось в своїй історії для об'єктивної її періодизації. Треба зазначити, що різноманіття історичних концепцій при спільності об'єкта дослідження свідчить про те, що і критерії періодизації історії, і сама ця періодизація значної мірою залежать від суб'єктивних якостей дослідника [2]. Таким чином, для створення об'єктивного бачення історії розвитку суспільства спробуємо розглянути основні теорії та конструкти з досліджуваної теми.

Д.Белл, один із теоретиків постіндустріального суспільства, виділяє три головні типи соціальної організації суспільства – доіндустріальний, індустріальний та постіндустріальний. С.Лем розвинула нашу цивілізацію поділяє на три фази – енергетичну, кібернетичну та фазу автоеволюції виду Homo sapiens. Р.Айслер в основу періодизації історії поклав характер взаємин між статтями. На його погляд, тривалий первісний період партнерства між чоловіком і жінкою змінився у свій час на епоху чоловічого панування, насильства і війн, за якою настає відродження ери партнерства на новій основі. М.Маклюєн у залежності від засобів комунікації виділяє архаїчну епоху, державну і сучасну. М.Кан стверджує наявність в історії двох найважливіших історичних етапів – сільськогосподарську революцію, що відбулася десять тисяч років тому та фактично створила сучасну цивілізацію і «Великий перехід», що почався двісті років тому та продовжується сьогодні і має різні фази свого розвитку (суперіндустріальної світової економіки, постіндустріальної світової економіки тощо).

Теорія постіндустріального суспільства, запропонована наприкінці 60-х – початку 70-х рр. американськими і європейськими дослідниками, є сьогодні однією з найрозповсюджених соціологічних концепцій, які дозволяють адекватно осмислити масштабні зміни, що відбулися в західних суспільствах протягом останніх років. Її прихильники підкреслювали, що гарантом сучасного суспільного прогресу є швидкий технологічний розвиток, що базується на перетворенні науки в безпосередню продуктивну силу, а мірою такого прогресу виступає всебічний розвиток особистості і розширення творчих можливостей людини.

Новий етап техногенної цивілізації, що нині формується у розвинутих країнах, визначають різними термінами. О.Тоффлер зауважує, що досі не сформувалася зага-

льноприйнята чи цілком прийнятна мова, щоб описати новий період соціального розвитку, до якого ми наближаємось [7].

Так А.Турен називає суспільство, що формується, «програмованим», оскільки, на його думку, воно є не результатом природньо-історичного розвитку, а підсумком рішень. Також дослідниками пропонуються й інші назви майбутнього суспільства – «посткапіталістичне» (Р.Дарендорф), «телематичне» (Дж.Мартін), «постцивілізаційне» (К.Боулдінг), «постекономічне» (Г.Кан, В.Іноземцев), «суперіндустріальне» (О.Тоффлер), «постпротестантське» (С.Алтром), «постбуржуазне» (Дж.Ліхтхайм), «постмодерністське» (А.Етціоні), «технотронне» (З.Бжезинський), «постнафтове» (Р.Барнет) та «всесвітнє село» (М. Маклюен). Але найбільш поширеною і загальноживаною є назва «постіндустріальне суспільство».

Об'єктивною основою появи теорій постіндустріального суспільства була структурна перебудова економіки ряду країн, що висунула на лідируючі позиції нові наукомісткі галузі замість важкої промисловості, бурхливий розвиток «індустрії знань», комп'ютеризація і поява розгалужених інформаційних систем, що відкривають шлях до децентралізації виробництва.

Слід зазначити, що вищезгадані дослідники, які займалися прогнозуванням нового суспільства, не наважуються назвати його інформаційним. Вони виділяють домінантні чинники, які впливають на розвиток суспільства, маючи на увазі пріоритет інформації, і широке застосування знань у виробничій сфері. Відтак, простеживши генезу та розгортання наукових пошуків в галузі визначення сутності та характеру процесів, які відбуваються нині, можемо розглянути їх наступний етап, кваліфікований як «інформаційне суспільство».

Новий поштовх у прогнозуванні майбутнього суспільства дала інформаційна технологія, а саме, комплекс новітніх технологій і комп'ютерної техніки, зокрема, з застосуванням мікропроцесорів, бо попередні покоління комп'ютерів майже не впливали на виробничі процеси та суспільні відносини. Ці зміни настільки вражаючи, що дозволяють вченим говорити про «інформаційну революцію», яка після другої промислової революції радикально змінює капіталістичне суспільство.

Саме поняття «інформаційне суспільство» прийшло на зміну поняттю «постіндустріальне суспільство» в кінці 70-х років ХХ ст. і набуло широкого вжитку як адекватне змінам, що відбуваються у соціальній структурі суспільства та в сфері технологій. Головною причиною його появи стала інформаційна революція.

Інформаційна революція, що відбувається в перехідний період до інформаційного суспільства, підготувала базу для суттєвих соціальних

змін. Вони охоплюють усі рівні суспільства – соціальний устрій, господарське життя і працю, сфери політики та освіти. Рівень знань, а не власність, стає визначальним чинником соціальної диференціації. Інфраструктурою інформаційного суспільства є нова «інтелектуальна», а не «механічна» техніка. Соціальна організація та інформаційні технології утворюють симбіоз. Суспільство вступає в «технотронну еру», коли соціальні процеси стають програмованими. У понятті «інформаційне суспільство» основним є управлінський аспект розвитку сучасного соціуму в цілому.

В інформаційному суспільстві людина являє собою багатогранну особистість як визначальний творчий чинник і головний інформаційний ресурс суспільства. У такому суспільстві людина здатна виконувати різноманітні соціальні функції і соціальні ролі.

Поняття «інформаційне суспільство» було введено в науковий обіг на початку 60-х рр. майже одночасно в США і Японії Ф.Махлупом і Т.Умесао [9; 11], авторами, що отримали широку популярність своїми дослідженнями динаміки наукомістких виробництв. У 70-ті та 80-ті роки найбільший внесок у розвиток даної концепції внесли М.Порат, Й.Масуда, Т.Стоун'єр, Р.Катц [12] та ряд інших вчених. Розглядаючи виникнення і розвиток теорії інформаційного суспільства, не можна не відзначити двох обставин. З одного боку, ця концепція отримала найбільше визнання в 70 – 80 рр., у період, що характеризувався швидким поширенням технологічних досягнень і значних успіхів країн, що засвоювали нову інформацію та знання. У певній мірі ідея інформаційного суспільства ставала в такому контексті інструментом обґрунтування можливості прискореного розвитку, на основі підміни зростаючим потоком інформації творчих можливостей особистості. З іншого боку, у жодному напрямку сучасної футурології не помітно настільки сильного впливу японських дослідників: введений Т.Умесао термін «інформаційне суспільство» отримав всесвітнє визнання після виходу у світ книги Й.Масуди «The Information Society as Post-Industrial Society» [10]. Навпаки, більшість американських і європейських дослідників, починаючи з другої половини 80-х рр., почали акцентувати увагу на ролі і значенні не стільки інформації, скільки знань, що спонукало до появи цілого спектру нових визначень сучасного суспільства, серед яких такі, як «knowledge society», «knowledgeable society» та ін.

Для більшості країн світу становлення інформаційного суспільства є лише прогно-

зованим майбутнім, але процеси переходу до нового вже спостерігаються у високорозвинених країнах Заходу та країнах з динамічним розвитком. У ряді країн прийняті державні програми побудови інформаційного суспільства. Така програма прийнята, наприклад, в Японії. Її виклав Йонедзі Масуда в роботах «Інформаційне суспільство як суспільство постіндустріальне» та «Нова ера глобального використання інформації». Відповідно до цієї програми комп'ютеризація Японії проходить декілька стадій. На першій з них (1945 – 1970 рр.) комп'ютери використовувалися переважно для вирішення наукових завдань. Метою використання був національний престиж, масштаб – країна в цілому, використовувані знання – природничі науки. На другій стадії реалізації програми (1955 – 1980 рр.) вирішувалися в основному завдання керівництва. Мета – ріст економіки, масштаб – підприємство, використовувані знання – науки про організацію і управління. На третій стадії (1970 – 1990 рр.) вирішуються соціальні проблеми. Мета – ріст економіки, масштаб – населення, використовувані знання – соціальні науки. На четвертій стадії (1980 – 2000 рр.) вирішуються проблеми особистості. Мета – задоволення творчих потреб і створення умов для самореалізації особистості, масштаб – окрема особистість, використовувані знання – науки про поведінку. Остання стадія відповідає найвищому ступеню розвитку інформатизації суспільства, коли індивідам буде надана можливість користуватися інформацією «так само вільно, як електрикою і водою» через національні (а згодом глобальні) комунікативно-обчислювальні мережі.

Ще у 1962 р. Ф.Махлуп ввів у науковий обіг не досить коректний, але показовий термін «працівник інтелектуальної праці (knowledge-worker)» [8], що поєднав різні характеристики нового типу працівника: по-перше, його початкову орієнтованість на оперування інформацією і знаннями; по-друге, фактичну незалежність від зовнішніх чинників власності на засоби виробництва; по-третє, вкрай високу мобільність і, по-четверте, бажання займатися діяльністю, що відкриває широке поле для самореалізації і самовираження, хоча б це і шкодило швидкій матеріальній вигоді. Величезна увага, що надавалося у цей період науковому прогресу, і деяке домінування технократичного підходу до оцінки соціального розвитку визначили те, що дослідження природи і характеристик нового класу зайняло в постіндустріальній теорії одне з центральних місць.

М.Кастельс у своєму дослідженні пов'язує розвиток нових інформаційних технологій з трансформацією капіталізму в інформаціоналізм. Характерною рисою нового суспільства та головним його ресурсом він вважає інформацію, з її

властивостями бути максимально відтвореною за умов використання [4].

Безумовно, дати чітке визначення будь-якому явищу чи процесу, коли вони тільки зароджуються, дуже складно. Не випадково, термін «інформаційне суспільство» частіше вживається ніж визначається. Проте спроби такого визначення існують. Так, наводячи визначення інформаційного суспільства одного японського науково-дослідницького інституту, як суспільства «з високою інтелектуальною творчою здатністю, у якому люди можуть проектувати майбутнє на невидимій канві і прагнуть до реалізації життєвих цінностей», Т.Моріс-Сузукі називає це загальними словами і дає більш коректне, на його думку, визначення інформаційного суспільства як суспільства «в якому прогрес комп'ютеризації дозволить людям отримати необхідну інформацію, звільняє їх від роботи клерків і, таким чином, призводить до розквіту людської творчості» [8]. Він вважає, що в інформаційному суспільстві застосування комп'ютерів у торгівлі, банках, керівництві приведе до зростання автоматизації: з'являться нові комунікації, зросте роль засобів зв'язку, набуде швидкого розвитку інтелектуальна продукція, пов'язана з телекомунікаціями, роботами і біотехнологією, інтелектуалізується традиційна індустрія.

В цілому, визначення інформаційного суспільства можна звести до того, що це суспільство, яке базується на інформації, де інформація, знання та технологічні системи, які детермінують інформаційну революцію, виступають основними характеристиками нового суспільства, яке радикально відрізняється від попереднього етапу розвитку цивілізації.

Всеукраїнський фонд «Інформаційне Суспільство України», дає наступне визначення: «Інформаційне – це суспільство, у якому всі можливості сучасної цивілізації використовуються на благо конкретної людини, у якому вона максимально розкривається і цілком реалізує себе. Інформаційне – це суспільство, націлене на впровадження, обмін і генерацію нових ідей і знань – головного національного капіталу, основи стабільного розвитку держави. Інформаційне – це суспільство, у якому високий рівень технологічного розвитку органічно поєднується з принципами людяності, гуманізму, відкритості і відповідальності всіх його членів». Українські дослідники дають наступні визначення інформаційного суспільства: 1) суспільство, в якому більшість робітників займаються створенням, збиранням, реєстрацією, накопиченням, збереженням і поширенням інформації, особливо її вищої форми – знань;

2) суспільство, в якому діяльність людей ґрунтується на використанні послуг, що надаються за допомогою інформаційних технологій та технологій зв'язку [3].

Слід зазначити, що саме виникнення та існування соціуму мислиться в концепціях інформаційного суспільства від самого початку обумовленим існуванням можливості інформаційного обміну у різноманітних формах – від розумного спілкування за допомогою мови, писемності, до обміну діяльністю, технологіями, науковими знаннями, результатами і продуктами праці. Свідома діяльність людини, ступінь розвиненості її розуму, запас наукових знань – усе це реалізується в практичній діяльності за допомогою інформаційної взаємодії.

Таким чином, підсумовуючи наведене, феномен виникнення інформаційного суспільства свідчить про комплексний та органічний розвиток людини, створення умов для її духовного та розумового збагачення, нарощування національного людського капіталу як основи розвитку соціальної, економічної, гуманітарної, культурної та інших сфер суспільного життя в інтересах громадян, підвищення їх добробуту, ефективності економіки та зміцнення державності. Такий підхід не може стати притаманним ні окремій державі, ні певній категорії чи групі держав, оскільки інформаційне суспільство – явище гло-

бальне. Проте, водночас із розвитком інформаційного суспільства на міжнародному, регіональному, національному та локальному рівнях, відбувається й процес інформаційного розподілу. Його проявом є те, що переважна більшість населення планети не знає про становлення нової ери інформаційного суспільства. Так, лише 10% жителів земної кулі мають доступ до глобальної мережі Інтернет. Прийнято вважати, що це пов'язано з бідністю цілих регіонів планети. Однак цей показник все ж міг би бути набагато більшим, якби люди не вважали з різних причин, що в їхніх країнах немає і ніколи не буде інформаційного суспільства. Відтак, проблема полягає у значно глибшій площині – в людській свідомості, в неготовності та небажанні усвідомити ті зміни, які принесла з собою інформаційна революція [1]. До речі, в Україні задекларована кількість Інтернет-користувачів – 18,6 %, хоча в мережі частіше зустрічається показник 11–12 %. Як би там не було, навіть перший показник значно нижчий за середньоєвропейський – 32,8 %, не кажучи вже за західноєвропейський – 60 % [6]. Але сподіваємося, що динаміка цих процесів в майбутньому буде більш позитивною.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Балюк В.* Украинский сегмент сети Internet: состояние и перспективы развития // Сети и телекоммуникации. – 2003. – № 2. – С. 10-20.
2. *Иноземцев В.А.* За пределами экономического общества. – М.: Логос, 1998. – С.14.
3. *Інформаційне суспільство: дефініції, людина, її права, інформація, інформатика, інформатизація, телекомунікації, інтелектуальна власність, ліцензування, сертифікація, економіка, ринок, юриспруденція* / В.М.Брижко, О.М.Гальченко, В.С.Цимпалюк та ін. – К.: Інтеграл, 2002. – 220 с.
4. *Кастельс М.* Информационная эпоха. Экономика, общество, культура. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 607 с.
5. *Моррис-Сузуки Т.* По ту сторону коммунотопии. – Л.: Знание, 1988. – С.131.
6. *Приходько О.* С чего начинается информационное общество? // Зеркало недели. – 2006. – № 47. – С. 11.
7. *Тоффлер Е.* Футурошок. – М: Мысль, 1988. – С. 404.
8. *Daly H.E.* Steady-State Economics. – L., 1992. – P. 251.
9. *Dordick H.S., Wang G.* The Information Society: A Retrospective View. Newbury Park – L., 1993. – P. 201.
10. *Masuda Y.* The Information Society as Post-Industrial Society. – Wash., 1981. – 103 p.
11. *Mchlup F.* The Production and Distribution of Knowledge in the United States. – Princeton, 1962. – 274 p.
12. *Porat M., Rubin M.* Development and Measurement. – Wash., 1987. – 432 p.
13. *Stonier T.* The Wealth of Information. 1983. – 264 p.

Стаття надійшла до редакції 27.04.2007 р.

